

Voltaire

Candide

vagy az optimizmus

Fordította: Gyergyai Albert

Fordítás Ralph doktor úr eredeti német szövegéből mindazokkal a kiegészítésekkel, amelyeket a doktor úr zsebeiben találtak, amikor meghalt Mindenben, az Úr 1759. esztendejében

TARTALOM

Első fejezet,
mely arról szól, hogyan nevelték Candide-ot egy szép kastélyban,
s hogyan űzték el ugyanonnan

Második fejezet,
mely arról szól, hogy mi történt Candide-dal a bolgárok között

Harmadik fejezet,
amely azt mondja el, mint szökött meg Candide a bolgároktól, s mi történt vele azután

Negyedik fejezet,
amelyben Candide találkozik egykori filozófiamesterével,
Pangloss doktorral, s mi lesz ennek a következménye

Ötödik fejezet
Vihar, földrengés, hajótörés és mi minden történt Pangloss doktorral,
Candide-dal és Jacques-kal, az anabaptistával

Hatodik fejezet
Egy szép autodaféról, amellyel a földrengést szerették volna megakadályozni,
azonkívül arról, hogy mint fenekelték el Candide-ot

Hetedik fejezet
Egy öregasszonyról: mint viselte gondját Candide-nek,
s hogyan lelte meg Candide azt, akit annyira szeretett

Nyolcadik fejezet
Kunigunda története

Kilencedik fejezet
Arról, hogy mi történt Kunigundával, Candide-dal, a zsidóval meg a nagy inkvizítorral

Tizedik fejezet
Arról, hogy mily siralmas helyzetben ért Kunigunda, Candide meg a vénasszony Cádizba,
s mint szálltak ott hajóra mind a hárman

Tizenegyedik fejezet
Az öregasszony története

Tizenkettedik fejezet
Ez is az öregasszonyról szól és további bajairól

Tizenharmadik fejezet,

amely arról ad számot, mért kellett elszakadni Candide-nak a vénasszonytól és a szép Kunigundától

Tizennegyedik fejezet

Arról, hogy Paraguay jezsuitái mint fogadták Candide-ot s Cacambót

Tizenötödik fejezet

Arról, hogy mint ölte meg Candide szeretett Kunigundája testvérét

Tizenhatodik fejezet

A két utas kalandjairól, két leánnyal, két majommal
s azokkal a vadakkal, akiket Füleseknek hívnak

Tizenhetedik fejezet

Arról, hogyan érkezett meg Candide és Cacambo Eldorádóba,
s hogy milyen látnivalókban volt részük

Tizennyolcadik fejezet

Arról, hogy mit láttak Eldorádóban

Tizenkilencedik fejezet

Arról, hogy mi történt Szurinamban, s mint ismerkedett meg Candide Martinnel

Huszdik fejezet

Arról, hogy mi minden érte Candide-ot s Martint a tengeren

Huszonegyedik fejezet

Arról, hogy mit beszélt Candide Martinnel a francia partok előtt

Huszonkettedik fejezet

Arról, hogy mi történt Candide-dal és Martinnel Franciaországban

Huszonharmadik fejezet

Arról, hogy mint ért Candide Angliáig, s mit látott a parton Martinnel

Huszonnegyedik fejezet

Paquette-ről és fráter Giroflée-ről

Huszonötödik fejezet

A nemes velencei úrnál, Pococuranténál való látogatásról

Huszonhatodik fejezet

Arról a bizonyos vacsoráról, amelyen Candide és Martin hat különös idegennel ült egy asztalnál, s kik is voltak azok

Huszonhetedik fejezet

Candide konstantinápolyi útjáról

Huszonnyolcadik fejezet

Arról, hogy mi történt Candide-dal, Kunigundával, Pangloss-szal, Martinnel és a többiekkel

Huszonkilencedik fejezet

Arról, hogy mint találta meg Candide Kunigundát az öregasszonnyal

Harmincadik fejezet

Mindennek a legvégéről

<http://mek.niif.hu/00500/00529/00529.htm#d3190>

Fülszöveg

Voltaire-t (1694-1778) ifjúkorában egy herceg megbotoztatta az inasaival, mert - polgársarjadék létére - fegyveres elégtételt merészelt követelni, majd a Bastille-ba zárják, és csak azért engedik ki, hogy Angliába száműzzék. Ötven év múlva Európa leghíresebb embere, Ferney városának ura, és mikor ellátogat Párizsba, diadalmenetben viszik körül, és a szó szoros értelmében agyonünneplik. Párhuzamos ünneplésének és üldöztetésének története egy évszázadig tartott. Ünnepezték - és üldözték -, mert kora gondolkodásának, a zsarnokuralom kegyetlenségével szemben álló emberiességné, az egyház türelmetlen fanatizmusával szembeszálló felvilágosodásnak a legmerészebb kifejezője volt. A Candide-ban, ebben a fordulatos, sziporkázóan szellemes, kacagtatóan groteszk kisregényben ott találjuk mind a francia, mind a voltaire-i szellem lényegét. Az idétlenül csetlő-botló, oly gúnyosan megrajzolt Candide örök típus: a boldogságot kereső fiatalember megtestesülése, aki - mint a mesék királyfija - elindul vándorútra, hogy megtalálja a lehető világok legjobbját, és ezer kaland és tapasztalás után meg is találja, ha nem is a legeslegjobb világot, de a bölcsességgel párosult örömet és békességet - a munkában.

hangoskönyv:

<http://mek.oszk.hu/03900/03981/#>

VOLTAIRE

Candide vagy az optimizmus

(1759)

A rendkívüli kalandok, amelyeket Candide átél, voltaképpen nem is rendkívüliek, csak groteszkül felnagyított változatai a kor valóságos - vagy lehetséges - jelenségeinek, megpróbáltatásainak.

(RÉZ PÁL)

A klasszicizmus Arisztotelészig visszanyúló értékítélete az eposzt tartotta a legmagasabb rangú műfajnak. Ahhoz, hogy a Voltaire által is frivolnak tartott regény salonképpessé váljék, vissza kellett vezetni eredetét a hellenisztikus korig (Héliodorosz: Boldogtalan szerelmesek), meg kellett adni a valóság illúzióját, s ezáltal a műfajt a történetíráshoz kellett közelíteni. Ezt szolgálja a Candide második kiadásának alcíme: Fordítás Ralph doktor úr eredeti német könyvéből, mindazokkal a kiegészítésekkel, amelyeket a doktor úr zsebében találtak, amikor meghalt. Mindenben az Sr 1759. esztendejében". (Hasonló megoldást választ Defoe is a Robinson esetében.) A regény elfogadtatásának feltétele volt a bölcséleti jelleg is.

A Candide műfaját tekintve leginkább a próbatételes kalandregény sajátosságait idézi: a történet kezdő és végpontja adott, közte egymással felcserélhető, illetve lazán összefüggő kalandok sorozata áll. A regény elején a főhőst kimozdítják nyugalmi helyzetéből, a végén megjavul vagy felkötik. A cselekmény ideje alatt a szereplők életkora nem változik.

Az ifjú Candide Thunder-ten-Tronckh báró vesztfáliai kastélyában él. A ház cselédei gyanítják, hogy a báró úr húgának a fia. Amikor Pangloss mester tanítását - nincs okozat ok nélkül - szeretné bebizonyítani a báró tizenhét éves lányának, Kunigundának, elkergetik a kastélyból. A regény zárópontja a Rodostó melletti farm, ahol összegyűlnek az életben maradt szereplők. A köztes kalandokat két részre oszthatjuk. Az Eldorádó-fejezetig a főhőst a körülmények irányítják, ez után pedig Candide szándéka szerint alakulnak az események. A kastélyból kiebudalt címszereplő előbb a bolgár-avar háborúba keveredik. A kiképzést, melynek később jó hasznát veszi, még végigszenvedi, a háborúnak álcázott tömegmészárlásból már elmenekül. A következő állomás Hollandia, ahol megismerkedik az anabaptista Jacques-kal, s újra találkozik Pangloss mesterrel. Jacques-ot kísérve jutnak el Portugáliába. Itt szemtanúi és szenvedő alanyai a földrengésnek. Lisszabonban Panglosst felkötik, Candide-ot egy öregasszony menti meg. Találkozik Kunigundával, aki a jezsuita főinkvizítor és a zsidó bankár kitartottja. Mivel Candide leszúrja a bankárt, menekülniük kell. Előbb Avacenába, majd Cádizba érnek. Itt feljutnak a Dél-Amerikába induló hajóra. Buenos Airesben Candide anyagi okokból kénytelen megválni Kunigundától és az öregasszonytól. Cacambóval, szolgájával Paraguayba mennek, ahol feltűnik Kunigunda halottnak hitt öccse is, aki éppen katonai parancsnok. A jámbor Candide a vita hevében leszúrja leendő sógorát, s így a Fülesek törzséhez menekülnek. Itt a kivégzéstől csupán Cacambo ékesszólása menti meg őket. Stjúk Eldorádóba vezet. A régi inka birodalom kincseit őrző eszményi országban egy hónapot töltenek, majd kincsekkel gazdagon

megrakodva Szurinamba, a holland gyarmatra érnek. Candide új útitársat vesz maga mellé, Martint, az öreg tudóst. Vele, s egyre fogyó kincseivel indul Bordeaux-ba, a francia kikötőbe. A Párizsban töltött idő után Dieppe-ből Portsmouthba utaznak, majd két nap múlva tovább Velencébe, hogy hősünk végre viszontláthassa Kunigundát. Az út az olasz városból Konstantinápolyba vezet, innen Rodostóba, ahol az imádott hölgyet Rákóczi fejedelemről kiváltják. A szerencsés fordulatok után együtt a kompánia: Candide, Pangloss, akiről kiderül, hogy mégsem halt meg, Cacambo, Martin, az öregasszony. A tenger partján bérelnek egy tanyát, s itt élnek ezentúl mindahányan.

Voltaire az ősi regényformát sokfelé ágaztatja el. A Candide utaztató regény is, a XVIII. század nagy élményét, a nyitottá váló világot tárja elénk. Sokszínű voltában, a különböző társadalmi berendezkedések és vallási ellentétek ellenére is egységes világ ez, melynek nemzetek fölöttiségét a keresztény vallás, a mindenhol jelenlévő jezsuiták, a pénz uralma, melyet zsidó bankárok jelképeznek, és a kibogozhatatlan hatalmi és politikai összefonódások biztosítják. Az ember ebben a világban bárkivel és bárhol szót érthet, sőt bárhol élhet is. Az egyetemességet, a nemzetek fölöttiséget a szereplők hovatarozása is jelzi: Candide német, Martin holland, Pocurante olasz.

A pikareszk vagy kalandregény-forma, az utaztató művek sajátosságai információgazdag szöveggel társulnak. Szó esik a regényben a kor háborúiról, a vallási türelmetlenségről, a gyarmatosításról, a civilizálatlan törzsekről, a kulturális és tudományos élet eseményeiről. A próbatételes művek dramaturgiáját Voltaire csupán Kunigunda esetében nem követi. Mikor megismerjük, tizenhét éves ifjú hölgy, a regény végén pedig Candide megdöbben szerelme látványától. Érte járta végig a fél világot, viselte el a szenvedéseket, ám a végső egymásra találás kínos pillanatokot okoz hősünknek. Kunigunda metamorfózisával Voltaire az eszmény és a valóság filozófiai problémáját vetíti elénk: mi lesz az eszményből, melyért küzdünk, mely irányítja életünket, mire hozzájutunk, mire birtokunkba kerül.

Kunigunda a kulcsa a regény egyik legvitatottabb részének, az Eldorádó-jelenetnek. Az Aranyország vajon az eszményi társadalmi berendezkedés-e, vagy Platón Államának megvalósulása, azaz Voltaire számára negatív utópia? Vélhetően egyik sem. A voltaire-i állameszményből jelen van a felvilágosult uralkodó, a józan belátáson alapuló vallás és egyistenhit, a nélkülözés hiánya, a tudományok és a művészet támogatása. Candide mégis elvágynak innen. A legtökéletesebb államforma sem adja meg az ember számára a kiteljesedést és a megnyugvást, ha hiányzik a személyes boldogság: ... de mi haszna, ha nincs itt Kunigunda?" Másrészt Eldorádó a maga tökéletességével világ- és emberidegen hely. Ezt jelzik a tízezer méter magas hegyek, amelyek körülveszik. Nincs meg benne az élet eleven lüktetése és sokszínűsége. Itt az emberek csak olyanok lehetnek, mint a többiek". Az egyéniség és különbözőség liberális elvét valló Voltaire elviszi innen hőseit.

Voltaire eleget tesz a XVIII. századi regénnyel szemben támasztott bölcséleti követelményeknek is. Ezért újabb műfaji meghatározással tézisregénynek is nevezhetjük a Candide-ot. A filozófiai kiindulópont Pangloss mester szájából hangzik el: az adott világ a lehetséges világok legjobbika." A tétel és egyéb filozófiai megállapítások Leibniz Theodicea és a Monadológia című műveiből valók. Leibnizről mértékadó filozófiatörténeti munkák (Bertrand Russel), tudománytörténeti elemzések (Simonyi Károly) egyöntetűen állapítják meg, hogy egyike az emberi gondolkodás legfénylőbb szellemeinek. Voltaire viszonylag könnyű módszert választott, amikor a német bölcselő műveiből, a szövegösszefüggésből kiragadott néhány passzust. Leibniz híres-hírhedt törvénye, a lex optimi" már a Candide címében visszaköszön. Az isteni kegyelem, a gondviselés és célszerűség középkori bölcselőig visszavezethető elve a

XVIII. században válik kétségesse, s a probléma újragondolását a lisszaboni tragikus földrengés is sürgetővé tette.

Egyszerű megoldás lenne, ha a regényt a filozófiai tétel cáfolatának tekintenénk. Árnyaltabb képet kapunk, ha a történet szintje helyett a szereplőknek az optimizmus törvényéhez való viszonyát vizsgáljuk. Pangloss mester látszólag mindvégig ragaszkodik elveihez. A regény végén azonban kétségeiről is hallunk: ... iszonyúan szenvedett, de mivel egyszer azt állította, hogy minden jól van ezen a földön, ezentúl sem állíthatott mást, bár réges-rég nem hitt már benne." Az ellenkezőjéről akarja meggyőzni Candide-ot Martin, a szerencsétlen sorsú holland tudós. A manicheusok XVIII. századra újraéledő eszméit vallja, szerinte a világot Isten átengedte egy gonosztevőnek". A két szélsőséges végtet között hanyódik a címszereplő. Már a negyedik fejezetben megkérdezi: Ú, merre vagy legeslegjobb világ?". Pangloss tanításával szemben sokasodnak a kételyek: Ha ilyen a legeslegjobb világ, milyenek a többiek?" De vajon igaza van-e Martinnak, aki szerint a világot azért teremtették, hogy legyen min mérgelednünk"? A történet szintjén jogosan kiált föl Candide: Micsoda világ a miénk?" Ám a főhős, amikor az okok és okozatok láncolata számára kedvezően alakul, Pangloss véleményén van. Amikor nem, Martinnak ad igazat. Voltaire az élet és a filozófia problémájában az eleven és lüktető élet elsődlegességét hirdeti. Minden merev filozófia, hogy megragadhasa az életet, leegyszerűsíti azt. Nincs igaza egyértelműen Pangloss mesternek, de Martin kiábrándultságának sem. Martin nem számol ugyanis az ember megmagyarázhatatlan tulajdonságával, melyet az öregasszony fejt ki Candide-nak: ... de hát szeretem az életet. Ez a furcsa gyengeség talán leggyászosabb hajlandóságunk: mert hát van-e butább dolog, egyre hordoznunk azt a terhet, amelyet bármikor eldobhatnánk?"

A regény utolsó fejezetében az öreg török tanácsát mind Martin, mind pedig - kissé kényszeredetten - Pangloss elfogadja: a munka pedig arra jó, hogy messze tartson tőlünk három nagy bajt: az unalmat, a bűnt, a szükségét." Az elbeszélő a tevékeny élet fontosságát hangsúlyozza. A szorgalom, a kitartás polgári erényeivel ugyan a világ kaotikus voltán nem tudunk úrrá lenni, de egy kisebb részét a magunk törvényei szerint is irányíthatjuk. Ha az első fejezet a paradicsomból való kiűzetés ironikus felidézése volt, a záró fejezet a paradicsomkertbe való visszajutás szatirikus képe. Földünk nem az édenkert, de nem is a pokol. Ha nem megmagyarázni, hanem élni akarjuk életünket, ha az okoskodás helyett a munkát választjuk, még talán boldogok is lehetünk. Ezzel az egyszerű és alapvető tanítással fejeződik be Voltaire Candide című regénye.

A műből vett idézeteket Gyergyai Albert fordításában közöltük.

(KÖNYVKUCKÓ)